

Аманбаева Махаббат Батырғалиқызының 6D011300 – Биология мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынған «Болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастыру әдістемесі» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына

АНДАТПА

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына арналған жыл сайынғы Жолдауында білім саласына, жас ұрпақтың білімі мен біліктілігін жетілдіруге ерекше көңіл бөледі.

Бұл ұстаным Қазақстан Республикасының басты мемлекеттік құжаттарының негізі, солардың бірі Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы ««Қазақстан - 2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» құжатында: «Біздің мемлекетіміздің жастары оқуға, жаңа заманға сай ғылым - білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, ғылым мен технологияны күнделікті өмірде шебер пайдалануға міндетті» деп көрсетілген. Осы Жолдауда Қазақстанның дамыған 30 мемлекеттің қатарына кіру үшін нақты міндеттер жүктелген.

Аталған міндеттері жүзеге асыруға арналған «Нұрлы жол – болашаққа бастар жол» Жолдауы, «100 нақты қадам: баршаға арналған қазіргі заманғы мемлекет» Ұлт жоспары бағдарламасын орындау үшін бәсекеге қабілетті білім беру жүйесін ұсына алатын, жоғары білікті мамандарға деген қажеттілікті артуда.

Осы және басқада бірқатар басты мемлекеттік құжаттарда жүктелген міндеттер іске асырылу үшін, ағымдағы заманауи білім беру әлемнің жетекші мемлекеттерінің бәсекеге қабілетті талаптарына және нәтижеге бағытталған білім моделінің стратегиялық дамыту жоспарына сәйкес құрылуы қажет. Осыған орай, әлемдік білім беру кеңістігінде тек ақпарат жиынтығын меңгертумен шектелмей, іс-әрекетін өздігінен тиімді ұйымдастыра отырып, шығармашылық бағыт ұстанатын, күнделікті өзгерістерге тез бейімделетін, жан - жақты интеграциялық білімге құмар, өз бетімен креативті іс-әрекеттер жасай алатын, шығармашыл, дара болмысын таныта алатын зерттеуші маман ретінде даярлау қажеттілігін талап етіп отыр. Бұл жоғары оқу орындарының алдына болашақ мұғалімдерді дайындауда зерттеушілік іс - әрекетті қалыптастыру әдістемесін арнайы ұйымдастыру міндетін қояды.

Жаңа әлеуметтік - экономикалық жағдайда болашақ мұғалімді дайындау үдерісінде басты мәселелердің бірі, адам мен табиғат және қоғам арасындағы байланыс заңдылықтары туралы жүйелі білім қалыптастыру қажеттілігі туындап отыр. Зерттеушілік іс - әрекетті қалыптастыру жаратылыстану ғылымдары бойынша білім беру үдерісінде орта білім беру үдерісінен бастап, жоғары оқу орындарының оқу үдерісін ұйымдастыруда мақсатты түрде жоспарланған. 2016-жылы ұсынылған жаратылыстану бойынша орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке

арналған оқу бағдарламасы және Жоғары білім беруде бакалавриатқа арналған Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Биологиялық білім дәл осы адам мен табиғи орта арасындағы қарама - қайшылықты нақты саралауды іздеп табудың әрекетті құралы болып отыр. Жас ұрпаққа биологиялық білімді беретін биолог маман табиғат және тірі ағзалар туралы білімнің баяндаушысы ғана емес, сонымен қатар биологиялық білімнің тасымалдаушысы болуға міндетті. Сол себепті, болашақ биолог мамандарды дайындауда меңгерілген биологиялық білімді оқушыға өзгеріссіз жеткізетін маман - орындаушы бүгінгі білім беру сұранысын қанағаттандыра алмайды. Сондықтан, бүгінгі заман талабы, меңгерілген биологиялық білімді өзіндік зерттеулер жүргізу арқылы, зерттеу жұмысының негіздемесіне сәйкес жаңа біліммен толықтыра алатын, ойлаудың жаңа тәсілдерін меңгерген, оқыту міндеттерін шығармашылықпен шешуге қабілетті биолог маман - зерттеушіні қажет етеді. Осы талапқа сәйкес, студенттерді білімді жаңа зерттеу ақпараттармен үздіксіз толықтырып тұруға ынталандырушы іс-әрекет – ол зерттеушілік іс-әрекет екендігі анық.

Аталған мәселелер бойынша, болашақ мамандарды дайындауда оқу үдерісінің белсенділігі мен зерттеушілік іс-әрекетті қалыптастырудың ғылыми - әдістемелік ұстанымдарын көрсетуге: Г.А. Бордовский, М.А. Белялова, В.П. Беспалько, Б.С. Гершунский, В.И. Загвязинский, D. Berlyne, S.Eugene, Т.С.Садықов, А.П.Сейтешов, Г.А.Уманов, Н.Д.Хмель, А.Е.Әбілқасымова, Ш.Т. Таубаева, З.А.Исаева, А.Ш.Байтоқаева, Г.К. Баймукашева, М.А.Утешованың ғылыми еңбектері арналған.

Биологиялық білім беру үдерісінде белсенді оқыту және зерттеушілік білікті қалыптастырудың тиімділігінің әдістемелік негізі: Н.М. Верзилин, И.Д. Зверев, В.М. Корсунская, В.Ф. Зуев, Р.И. Попова, Н.А. Рыков, Б.Е. Райков, Г.М. Гольцова, В.П. Соломин, С.В. Суматохин, Н.Д. Андреева, В.Б. Данилевская, David F. және отандық биолог - әдіскер ғалымдар: Қ.А. Аймағанбетова, Қ. Қайым, Н.Торманов, Ж.Б. Чилдибаев, К. Жүнісова, Р. Әлімқұлова, Қ.Ә. Жұмағұлова, С.Е. Қуанышева, Ж.Т. Абдурасулованың ғылыми - әдістемелік еңбектерінде көрініс тапқан.

Дегенмен, біздің зерттеу тақырыбымыз бойынша белсенді зерттеу жұмыстары жеткілікті болғанымен де, жоғарыдағы еңбектерге талдау жасай отырып, төмендегідей **қарама - қайшылықтарды** байқадық:

- қазіргі педагогикалық жоғары оқу орындарындағы білім берудің үшдеңгейлі жүйесіне (бакалавриат, магистратура, PhD докторантура) зерттеушілік іс - әрекетті қалыптастырудың сәйкестілігі толық қарастырылмаған;

- оқу орындарында (мектеп, колледж, ЖОО) қоғамның талабынан шығатындай зерттеу міндеттерін қазіргі заман талабына сай шешуге қабілетті зерттеуші - маманның қажеттілігімен және болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастырудың теориялық және әдістемелік негіздерінің жеткілікті айқындалмауы арасында;

- зерттеу еңбектері жеткілікті болғанымен, болашақ биолог мұғалімдерді даярлауда олардың зерттеушілік іс-әрекеттерін қалыптастырудың биологиялық ғылымдарға байланысты ғылыми негіздерімен нақты әдістемесі қарастырылмаған.

Аталған қарама - қайшылықтардың дұрыс шешімін іздестіру және болашақ биолог мұғалімдерді даярлауда зерттеушілік іс - әрекетті қалыптастыруға қойылып отырған бүгінгі білім беру жүйесіндегі талаптар біздің зерттеу жұмысымыздың өзектілігін көрсетті және тақырыпты: **«Болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастыру әдістемесі»** деп таңдауымызға негіз болды.

Зерттеу мақсаты: болашақ биолог мұғалімдерді даярлауда зерттеушілік іс - әрекетті қалыптастыруды (насекомдардың (Insecta) биологиялық, экологиялық, тіршілік ерекшеліктерін зерттеу материалдары мысалында) теориялық тұрғыдан негіздеп, әдістемесін жасау және оның тиімділігін эксперимент жүзінде дәлелдеу.

Зерттеу нысаны: болашақ биолог мұғалімдерді даярлаудағы оқу үдерісі.

Зерттеу пәні: болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастыру әдістемесі.

Зерттеудің міндеттері

- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың ғылыми - теориялық негіздерін айқындау;
- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың құрылымдық - мазмұндық моделін жасау;
- зерттеушілік іс - әрекетті қалыптастырудың (насекомдардың (Insecta) биологиялық, экологиялық, тіршілік ерекшеліктерін зерттеу материалдары мысалында) мазмұнын анықтау және әдістемесін жасау;
- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастыру әдістемесінің тиімділігін эксперимент жүзінде тексеру, оқу үдерісіне ендіру.

Зерттеудің әдіснамалық және теориялық негіздері ғылыми таным мен оқыту үдерісіндегі зерттеушілік іс - әрекет туралы философиялық білім, болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастыру туралы теориялар мен идеялар, дидактикалық және әдістемелік көзқарастар.

Зерттеу әдістері: зерттеу жұмысын жүзеге асыруда төмендегідей әдістер кешенді түрде қолданылды:

- теориялық (талдау және синтездеу, қортындылау және салыстыру, абстракциялау және нақтылау, зерттеу болжамын модельдеу және нәтижелерді жобалау);
- эмпирикалық (сауалнама жүргізу, әңгімелесу, бақылау, оқу – әдістемелік құжаттарын талдау, педагогикалық міндеттерді шешу, консультациялар беру, тест жүргізу, тәжірибелік - эксперименттік жұмыс);
- энтомологиялық (оқу-дала, зертханалық жағдайда насекомдардың биологиялық және экологиялық ерекшеліктерін зерттеу);
- статистикалық (зерттеу нәтижелерін математикалық және статистикалық өңдеу).

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы

- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың теориялық негіздері айқындалады;
- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың құрылымдық - мазмұндық моделі жасалды;
- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс-әрекетін қалыптастырудың (насекомдардың (Insecta) биологиялық, экологиялық, тіршілік ерекшеліктерін зерттеу материалдары мысалында) мазмұны анықталды және әдістемесі жасалды;
- зерттеушілік іс - әрекетті қалыптастыру әдістемесінің тиімділігі эксперимент жүзінде тексерілді және оқу үдерісіне ендірілді.

Зерттеудің практикалық маңыздылығы

- жаңа «Энтомологиялық зерттеушілік іс - әрекет негіздері» элективті пәнінің қазақ және орыс тілдеріндегі бағдарламасы, оқу-әдістемелік кешені, әдістемелік нұсқаулық дайындалды және оқу үдерісіне *ендірілді*;
- насекомдардың биологиялық, экологиялық, тіршілік ерекшеліктерін зерттеу нәтижесінде, «Алтын - Емел» мемлекеттік ұлттық табиғи саябағы үшін алғаш рет жартылай қаттықанаттылар (Heteroptera) отрядының 3 тұқымдасынан 8 түрі анықталып, *омыртқасыз жануарлар тізіміне ендірілді*;
- «Ғылым жетістіктері - биологиялық білім беру кеңістігінде» атты оқу - әдістемелік құралы дайындалды.

Зерттеу нәтижелерін жоғары педагогикалық оқу орындарында болашақ биолог мұғалімдерді даярлауда, педагогтардың біліктілігін жетілдіру курстарында пайдалануға болады.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелдігі мен негізділігі: диссертацияның теориялық, ғылыми әдістемелік міндеттеріне сай орындалуымен, зерттеу мазмұнының ғылыми ақпаратқа сәйкестілігімен, зерттеу пәніне сай тиімді әдіс - тәсілдерді пайдалануымен, тәжірибелік эксперимент жұмысының жоспарлылығымен, алынған нәтижелердің нақтылығымен және тиімділігімен қамтамасыз етілді.

Қорғауға ұсынылатын негізгі қағидалар

- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастырудың ғылыми - теориялық негіздерін талдау нәтижесі;
- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастырудың (анықтау, түсіндіру, қалыптастыру) өзара бір - бірімен байланысты: мақсаттық, мазмұндық, іс-әрекеттік, нәтижелік компоненттерден құралған моделі;
- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастырудың (насекомдардың биологиялық, экологиялық, тіршілік ерекшеліктерін зерттеу материалдары мысалында) мазмұны мен әдістемесі;
- болашақ биолог мұғалімдердің зерттеушілік іс - әрекетін қалыптастыру әдістемесінің тиімділігін эксперимент жүзінде дәлелдерінің

қорытындысы мен нәтижелері қорғауға ұсынылатын қағидаларың дұрыстығын растайды.

Зерттеу нәтижелерінің талқылануы және жүзеге асырылуы: диссертацияның негізгі тұжырымдары мен тәжірибелік нәтижелері бойынша 2013-2016 жылдар аралығында жарияланған мақалалардың жалпы саны - 17. Оның ҚР білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті ұсынған басылымдарда - 4, Scopus мәліметтер базасына енген ғылыми басылымда - 1, халықаралық ғылыми - практикалық конференция материалдарында - 10 (оның ішінде шетелдік конференцияларда - 4), Республикалық дөңгелек үстел материалдарында – 1, шетел ғылыми басылымдарында - 1.

Келесі халықаралық ғылыми-практикалық конференцияларда баяндалып, оң бағасын алды: «Ecological education and ecological culture of the population» (Прага, 2014), «Экология, өлкетану және туризмнің географиялық проблемалары» (Алматы, 2014), «Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар және биоалуантүрлілік» (Алматы, 2015), «Биологическое и экологическое образование в средней и высшей школе: состояние, проблемы и перспективы развития» (Санкт-Петербург, 2014), «Актуальные проблемы и результаты исследований в области биологического и экологического образования» (Санкт -Петербург, 2015), «Қазақстан Республикасы педагогикалық білімін жүйелі жаңғырту: мәселелері, шешу жолдары» (Алматы, 2016), «Орта және жоғары мектептерде биологиялық және экологиялық білім берудің өзекті проблемалары: инновация және тәжірибе» (Алматы, 2016), «Актуальные проблемы методики преподавания биологии, химии и экологии в школе и ВУЗе» (Москва, 2016).

Зерттеу жұмысының нәтижелері бойынша 5B011300 – Биология мамандығы студенттеріне арналған «Энтомологиялық зерттеушілік іс - әрекет негіздері» элективті пәнінің оқу бағдарламасын, оқу әдістемелік кешені жасалды, оқу үдерісінде тексерілді және оқу үдерісіне ендірілді. «Ғылым жетістіктері – биологиялық білім беру кеңістігінде» атты оқу-әдістемелік құрал дайындалды.

Диссертация құрылымы мен мазмұны: диссертациялық жұмыс кіріспеден, екі бөлімнен (20-кесте, 11-сурет), қорытындыдан, пайдаланған 185 әдебиеттер тізімінен және қосымшадан тұрады.